

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

Дипломна робота
(магістра)

з теми: **«УКРАЇНА У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ПОЛІТИЧНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА (1991- 2021)»**

Виконала: студентка II курсу магістратури
групи IstA1-M21
напряму підготовки (спеціальності)
032 Історія та археологія

Санько Тетяна Миколаївна

Науковий керівник: кандидат історичних наук,
доцент **Хоптяр Ю. А.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база.....	14
1.3. Методологія.....	17
РОЗДІЛ ІІ. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ (1991-2005).....	20
2.1. Поява інституту президентства в Україні (1990-1991).....	20
2.2. Президентство Леоніда Кравчука.....	25
2.3. Діяльність Леоніда Кучми на посаді президента.....	38
РОЗДІЛ ІІІ. ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА 2005-2019.....	59
3.1. Зміни в інституті президентства в роки Віктора Ющенка.....	59
3.2. Невдале президентство Віктора Януковича.....	71
3.3. Діяльність Петра Порошенка на посаді президента.....	86
3.4. Перша половина президентства Володимира Зеленського.....	97
ВИСНОВКИ.....	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ВСТУП

Актуальність. Становлення незалежної держави Україна супроводжувалося значними радикальними змінами у політичній сфері. На той момент Україна вже мала досвід державного будівництва і була однією із засновниць СРСР, мала власні державні органи, парламент, уряд. У 1991 р. почали формуватися нові політичні структури, серед яких відзначимо інститут президентства. Він з'явився не одразу, а в результаті довгих політичних дискусій в період «перебудови», компромісів і конфліктів між політичними гравцями. З рештою, тодішнє українське керівництво також враховувало вітчизняний та іноземний державотворчий досвід. Спочатку Президент України був найвищою посадовою особою в державі, потім главою держави, згодом отримав значні повноваження у виконавчій і законодавчій сфері. Зрештою, із прийняттям Конституції України він став її гарантом і офіційним главою держави, Верховним Головнокомандувачем. Однак інститут президентства не є сталим, протягом 1991-2021 рр. він постійно змінював свій статус і повноваження, що було пов'язано із постійними політичними колізіями, кризами, конфліктами і компромісами. Навіть на сучасному етапі, невідома подальша доля посади Президента України, його майбутні повноваження. В процесі подальшої євроінтеграції можуть статись значні зміни конституційного і державного ладу України, що неодмінно змінять інститут президентства.

Інститут президентства в Україні, зокрема історія його становлення, еволюція повноважень, зміни у статусі голови держави, а також аналіз діяльності усіх попередніх Президентів, їх внутрішня і зовнішня політика, вплив на інститут президентства завжди був у центрі уваги дослідників, зокрема й істориків. Актуальність даної теми зумовлена також й тим, що для України посада Президента є відносно новою. До 1991 р. вона не була передбачена в системі управління УРСР, а тому є притаманною саме новітній українській історії доби Незалежності. Варто відзначити, що незважаючи на

значний науковий доробок даної тематики, спеціалізованих історичних і правознавчих праць про інститут президентства в сучасній Україні майже немає.

Об’єкт дослідження – інститут президентства в Україні (1991-2021).

Предмет дослідження – передумови становлення, розвиток та еволюція інститут президентства в Україні у 1991-2021 рр.

Мета дослідження: на основі джерельної бази і наукової літератури всебічно дослідити еволюцію розвитку інституту президентства в Україні у 1991-2019 рр.

Для досягнення мети нами були поставлені наступні **завдання:**

- Проаналізувати стан розробки проблеми у науковій літературі, визначити основні напрямки досліджень, дослідити джерельну базу даної тематики;

- З’ясувати передумови та причини появи інститут президентства в Україні ;

- Дослідити діяльність Леоніда Кравчука на посаді Президента України (1991-1994);

- Охарактеризувати основні події президенства Леоніда Кучми (1994-2004);

- Описати внутрішню і зовнішню політику Президента Віктора Ющенка (2005-2010)

- Окреслити характерні риси правління Віктора Януковича (2010-2014);

- Дослідити президентський термін Петра Порошенка (2014-2019)

Хронологічні межі дослідження: нижня межа – липень 1991 р., коли були прийняті закони «Про вибори Президента Української РСР», «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного закону) Української РСР», «Про Президента Української РСР»; верхня межа – осінь 2021 р.

Географічні межі дослідження: охоплюють територію України в кордонах 1991 р.

Елементи наукової новизни полягають у тому, що вперше в українській історичній науці був розглянутий інститут президентства, не лише як державний механізм; було розглянуто персональний вимір діяльності президентів, їх внутрішню і зовнішню політику, характер правління, здобутки і провали.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що поданий і систематизований у ньому матеріал може бути використаний вчителями історії і правознавства при розробці уроків у школах; студентами при написанні рефератів, публікацій, курсових та дипломних робіт, підготовці до семінарських і лабораторних занять; викладачами при підготовці до лекцій. Ці матеріали можуть стати у пригоді усім тим, хто цікавиться новітньою історією України, її законами і державним устроєм.

Апробація дослідження. Основні положення і результати роботи доповідалися на засіданнях кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін КПНУ імені Івана Огієнка та в ході звітної науково-практичної конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в березні 2022 року.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури і джерельної бази показує, що інститут президентства в Україні досліджений слабо. Існує невелика кількість комплексних праць з цієї тематики. Більшість наукових робіт стосується діяльності окремих президентів, основних віх і подій їхнього правління. Проте, такі праці часто носять тенденційний і суб'єктивний характер, а оцінка правління окремих президентів залежить від політичних поглядів автора. Загалом, в українській історіографії відсутні праці, котрі б могли повністю осягнути інститут президентства. Проте, є цінні роботи, котрі стосуються політичних біографій окремих правителів, характеризують періоди їх правління. Джерельна база з цієї теми є відкритою і доступною, що дозволяє продовжувати дослідження в майбутньому.

Введення інституту президентства в Україні відбулося у липні 1991 р., коли були внесені зміни в Конституцію УРСР і запроваджено посаду президента. Загалом, цей процес відбувався на фоні політики «перебудови» і введення посади Президента СРСР, яку зайняв М. Горбачов. Аналогічні посади з'явилися у всіх союзних республіках. Введення президентства було необхідною умовою для консолідації влади в Україні на республіканському рівні, аби утворити єдиний політичний центр, котрий став би у майбутньому основою української державності. Місцева партійна номенклатура, таким чином, перехопила контроль над Україною у Москви. Окрім того, керівництво УРСР керувалось і тим аргументом, що Україна на той момент не мала сильного парламенту, а тому парламентська форма правління не могла бути реалізованою.

Одразу після проведення Всенародного референдуму і Президентських виборів 1 грудня 1991 р. почалась боротьба за владу між різними її гілками. Верховна Рада робила все можливе аби обмежити повноваження Президента Л. Кравчука і перехопити усю владу в державі. Виникло питання про розподіл повноважень: парламент пропонував залишити президенту лише

повноваження у виконавчій сфері, натомість Л. Кравчук хотів зосередити і законодавчу владу. Останнє робилося шляхом утворення інституту Державної Думи, але за декілька місяців цей орган був розпущений, оскільки не отримав схвалення Верховної Ради і показав свою неефективність. Не була реалізована спроба і утворення інституту представників президента на місцях, що мало б поставити під контроль регіональні органи.

Таким чином, протягом 1991-1995 рр. точилася гостра політична боротьба за повноваження, котра завершилась під час президентства Л. Кучми – наступника Л. Кравчука на посаді. Новообраний Президент одразу вступив у конфлікт із Верховною Радою, де домінували ліві сили, котрі вимагали введення парламентської республіки. Врешті-решт, обидві сторони прийшли до компромісу і в 1995 р. був підписаний Конституційний договір, за яким Президент отримував найширші повноваження, фактично Україна на деякий час стала президентською республікою. Але 28 червня 1996 р. була прийнята Конституція України, котра розмежувала повноваження Президента і Верховної Ради. Отже, Україна стає президентсько-парламентською республікою. Президент залишає за собою широкі повноваження, але Конституція не вирішила усіх проблем щодо влади. Навпаки, вона призвела до постійного політичного конфлікту між Президентом і Верховною Радою.

Наслідком Конституції України став подальший конфлікт інтересів між різними гілками влади. Л. Кучма постійно наголошував на необхідності утворення міцної владної вертикалі і концентрації влади в руках Президента, що загрожувало встановленням авторитарної диктатури. Але у парламенті постійно домінували опозиційні сили, котрі вимагали конституційної реформи. Чергова політична криза, пов'язана із фальсифікаціями на виборах 2004 р. врешті-решт призвела до конституційної реформи і обмеження президентської влади. Це була плата, яку довелося заплатити В. Ющенку щоби зайняти президентську посаду. Але його президентство відзначилося постійними політичними конфліктами навколо повноважень Президента,

Кабміну, РНБО і Верховної Ради. Таким чином, конституційна реформа також не вирішила усіх проблем.

Перемога на президентських виборах 2010 р. В. Януковича призвела до поступової концентрації влади в руках «Сім'ї» - родинного клану Президента і його найближчого оточення з числа «донецьких». Шляхом тиску на Конституційний суд, донецький клан зумів відмінити реформу 2004 р. і повернути широкі повноваження Президенту. Але абсолютно корупційний і авторитарний режим В. Януковича призвів до чергової кризи, що завершилась його вимушеною втечею і відстороненням від посаду. Революція Гідності стала відправною точкою подальших змін. Верховна Рада, аби стабілізувати ситуацію, знову повернулася до реформи 2004 р. Новообраний Президент П. Порошенко мав обмежені повноваження і не зумів утворити міцну коаліцію із іншими партіями. Корупційні скандали, невдачі у реформах і падіння рівня життя, а також російська агресія, що завершилась непопулярними Мінськими угодами, призвели до програшу П. Порошенка на виборах 2019 р. Однак це були перші вибори, які не супроводжувалися зміною конституційного устрою.

Перемога В. Зеленського у 2019 р. не призвела до конституційних змін в інституті президентства, ніяк не змінила його повноважень. Маючи безпрецедентну підтримку з-боку народу і утворивши монобільшість у Верховній Раді, В. Зеленський не потребував додаткових повноважень, маючи парламентську підтримку. На сьогодні, Україна залишається парламентсько-президентською республікою, хоча серед членів правлячої партії лунають голоси щодо необхідності концентрації влади в руках Президента України, з метою подальшого реформування держави. Однак, поки що реальних кроків у цьому напрямку не робить жоден із політичних гравців. Загалом, теперішня ситуація влаштовує як Президента, так і Верховну Раду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Джерела:

1. WikiLeaks: Янукович погрожує послу, а Ахметова називають «хрещеним батьком». Українська правда. 3 грудня 2010. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/3/5641086>
2. Авен П. Время Березовского. Москва, 2018
3. Акт консолідації і примирення (внесено зміни до Конституції України і виборчого законодавства. Сформовано новий склад ЦВК // Урядовий кур'єр. 2004. 9 грудня.
4. В чому суть домовленостей між ПР і БЮТ. URL: https://texty.org.ua/articles/559/V_chomu_sut_domovlenostej_mizh_PR_i-559/
5. Дубровык-Рохова А. «Мне предлагали два миллиарда долларов». День. 15.05.2018. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/ekonomika/mne-predlagali-dva-milliarda-dollarov>
6. Закон «Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін та доповнень до Конституції (Основного закону) СРСР» // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. 1990. №12. Ст.189.
7. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» №2222-IV від 8 грудня 2004 р. // Голос України. 2004. 8 грудня.
8. Закон України «Про Державну програму приватизації» від 18.05.2000 № 1723-III. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1723-14>
9. Закон України «Про дострокові вибори Верховної Ради України і Президента України» від 24 вересня 1993 р. №3470 // Відомості Верховної Ради України. 1993. №40. С. 388.
10. Закон України «Про Представника Президента України» прийнятий 5 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради. 1992. №23. С. 335.

11. Закон України «Про приватизацію майна державних підприємств» № 2163XII від 4 березня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 24. С. 709–722.
12. Закон УРСР «Про вибори Президента УРСР»: прийнятий 5 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. №33. С. 448.
13. Історія України: Документи. Матеріали [посібник] / уклад., комент. В.Ю. Короля. К.: Академія, 2002. 448 с.
14. Конституційний договір між ВРУ та ПУ. Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України / Верховна Рада України. К.: Парламентське видавництво, 1995. 48 с
15. Конституційний Суд вирішив, що порушувати Конституцію можна. 9 квітня 2010 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2007790.html>
16. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Верзуна Рада України. К.: Парламентське видавництво, 1997. 98 с.
17. Кримська платформа. Декларація. Посилання: <https://www.president.gov.ua/news/krimaska-platforma-deklaraciya-70293>
18. Кучма Л. Своім шляхом. Роздуми про економічні реформи в Україні. Київ, 2004.
19. Лещенко С. Реінкарнація жахів Юлії Тимошенко. Українська правда. 24 груд. 2007. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2007/12/24/3343188/>
20. Меморандум порозуміння між владою та опозицією. Українська правда. 22.09.2005. <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/22/3013712/>
21. Нічого особистого, тільки бізнес: що відомо про компанії, на які наклав санкції Зеленський. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/02/23/671287/>
22. Передвиборча програма Ющенка. Повний текст. Українська правда. 09.07.2004. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/07/9/3001064/>

23. Полный текст Минских соглашений. Интернет-издание. Минск, 2015. 6 с. Джерело: https://pronalogi.by/news/polnyu_tekst_minskih_soglasheniy/
24. Постанова Верховної Ради «Про основи національної економічної політики України» від 23 березня 1992 р. // Голос України. 1992. 24 березня.
25. Постанова Верховної Ради України «Про Прем'єр-міністра України» від 16 червня 1994 р. // Голос України. 1994. 17 червня.
26. Постанова ВРУ № 2214-IV «Про політичну кризу в державі, що виникла у зв'язку з виборами ПУ» від 27 листопада 2004 р // Голос України. 2004. 30 листопада
27. Постановление Верховного Совета России «О статусе города Севастополя» от 9 июля 1993г. №5359-1 // Ведомости Съезда народных депутатов Рос. Федерации и Верх. Совета Рос. Федерации. 1993. №29. Ст.1163.
28. Постанова Верховної Ради України «Про питання вступу України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» від 06.03.2008 № 126-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-VI#Text>
29. Про стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО). URL: <https://www.archives.gov.ua/International/Strategia.pdf>
30. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>
31. Спільна заява Міністра закордонних справ України, Державної секретарки Великої Британії та Міністра закордонних справ Республіки Польща від 17 лютого 2022 року. Посилання: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-zayava-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-derzhavnoyi-sekretarki-velikoyi-britaniyi-ta-ministra-zakordonnih-sprav-respubliki-polshcha>

32. Спільна заява Президента України, Голови Верховної Ради України і Прем'єр-міністра України щодо невідкладних заходів, спрямованих на розв'язання політичної кризи шляхом проведення позачергових виборів до Верховної Ради України. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009100-07?lang=uk>

33. Таємне стає явним: проект Конституції від БЮТ і ПР. Дзеркало тижня. 04 червня, 2009 р. URL: https://zn.ua/ukr/internal/taemne_stae_yavnim_proekt_konstitutsiyi_vid_byut_i_pr.html

34. Тарас Чорновіл: Янукович - набагато більший націоналіст, ніж Олег Тягнибок. URL: <https://varianty.lviv.ua/1415-taras-chornovil-yanukovych-nabahato-bilshyi-natsionalist-nizh-oleh-tiahnybok>

35. Тимошенко і Путін домовилися про постачання газу без посередників. УНІАН. 2 жовт. 2008. URL: <http://www.unian.ua/society/150438-timoshenko-i-putin-domovilisya-propostachannyagazu-bez-poserednikiv.html>

36. У «Регіонах» кажуть про «стабілізаційну» коаліцію з БЮТ. Українська правда. 2 вересня 2008. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2008/09/2/3541455/>

37. Угода про врегулювання кризи в Україні. 21 лютого 2014 р. Джерело: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/21/7015533/>

38. Указ Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 липня 2004 р. "Про дальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна - НАТО на найвищому рівні 29 червня 2004 р." // Голос України. 2004. 8 липня.

39. Указ Президента України «Про Державну Думу України» від 25 лютого 1992 р. // Право України. 1992. №6. С. 2-4.

40. Указ Президента України «Про відставку Кабінету Міністрів України». Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050/2002>

41. Указ Президента України «Про зміни в системі центральних органів державної виконавчої влади» від 25 лютого 1992 р. // Голос України. 1992. 26 лютого.

42. Указ Президента України «Про зміни в системі центральних органів державної виконавчої влади України» від 13 листопада 1992 р. // Голос України. 1992. 18 листопада.

43. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» Посилання: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

44. Універсал національної єдності. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-06>

45. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору // Голос України. 1997. 11 липня.

46. Хартія стратегічного партнерства Україна – США. Посилання: <https://mfa.gov.ua/news/hartiya-strategichnogo-partnerstva-ukrayina-ssha>

47. Ющенко розпустив парламент. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/10/8/3579444/>

Література:

48. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави. Київ, 2016. 796 с.

49. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. професора Олійника А.Ю. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2012. 552 с.

50. Алексєєв Ю.М. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.). Навчальний посібник. Київ: Екс Об, 2000. 296 с.

51. Аслунд А. Велике переродження: Уроки перемоги капіталізму над комунізмом. Львів: Видавництво Старого Лева. 440 с.
52. Базалук Олег. Корупція в Україні: ментальність правителів і доля народу. Геофілософія України. Київ: МФКО, 2016. 254 с.
53. Біла С.О. Реформування відносин власності. *Державотворчий процес в Україні. 1991–2006*. Київ: Науково-виробниче підприємство "Наукова думка" НАН України", 2007. С.290-328
54. Березовенко А. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі Політичні дослідження. *Політична культура та ідеологія*. 2021. №2. с. 97-11
55. Бодрук О.С. Проблема Чорноморського флоту. *Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива*. Київ, 2001. С. 432-437
56. Бойко О. Політичне протистояння офіційної влади та опозиції в Україні: основні прояви, характерні риси та особливості (літо 1989 р. –лютий 1990 р.) *Людина і політика*. 2003. № 2. С.48–62.
57. Великий договір України з Росією: історичний компроміс чи реальний шанс на стратегічне партнерство? Матеріали «круглого столу» 30 квітня 1999 р. Київ, 1999. 87 с.
58. Велігодський В. Відновлення Кримської АРСР в 1991 р. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2004. № 11. С. 443—460.
59. Вибори Президента України – 2004: проблеми теорії та практики. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 9 – 10 червня 2005 року. Київ: Атака, 2005. 640 с.
60. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 55-76.

61. Україна в історії Європи XIX — початку XXI ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с
62. Вільсон Е. Українці: несподівана нація. Київ: «К.І.С.», 2004. 552 с.
63. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і нова влада. Київ: Либідь, 2005. 368 с.
64. Головка В. «Владу створюють...». Політична біографія Леоніда Кучми. Київ, 2018. 242 с.
65. Головка В. Українські фінансово-промислові групи в модернізційних процесах 1991—2009 рр. Київ, 2012. 416 с.
66. Грабовський С., Ставроянні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. Київ: Генеза, 1995. 607 с
67. Гриневич В.В. Інститут президентства та органи місцевого самоврядування в Україні: досвід і перспективи взаємодії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. №1. С. 178-186.
68. Денисенко В.І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010-2014 рр.). Запоріжжя: Гельветика, 2021. 878 с.
69. Даниленко В. Україна в 1985—1991 рр.: остання глава радянської історії. Київ, 2018. 278 с.
70. Дмитренко М. Політична система України: Розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції: монографія. Вид. 2 з доп. та змінами. Київ: Університет «Україна», 2011. 820 с
71. Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки): зб. наук. ст. / [Касьянов Г. В., Барановська Н. П., Падалка С. С. та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Київ : Ін-т історії України, 2012. 259 с
72. Кармазіна М. Інститут президентства: походження та сутність феномена. *Політичний менеджмент*, №3. 2004. С.36-50

73. Кармазіна М.С. Між історією і політикою Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 560 с.
74. Кармазіна М.С. Президентство: український варіант / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса. К. : Бланк-Прес, 2007. 365 с
75. Касьянов Г. Україна 1991–2007. Нариси новітньої історії. Київ: Наш час, 2008. 480 с.
76. Касьянов Г.В. Політичний досвід самостійної України. *Державотворчий процес в Україні. 1991–2006*. К., 2007. С. 160-236
77. Касяненко Є. В., Кукса О. О. Проблема становлення інституту президентства. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ*, м. Запоріжжя, 20 травня 2017 р. 2017. С. 239-241.
78. Ковалевський В. Формування політичних рішень в Україні: проблема співвідношення функцій і ролей виконавчих і представницьких органів влади на місцевому рівні. Інституційні зміни політичної системи України: оцінка стану, тенденції розвитку. *Наукова доповідь*. С.135-156
79. Коваленко А., Рубежов Б. Судова реформа в Україні: історія та сучасний стан *Наукові перспективи*. 2021. №. 12. С. 256-269
80. Конституційна реформа в Україні: перебіг, стан, перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2007. № 1. С. 2-41.
81. Краснейчук А. О. Становлення та розвиток інституту президентства. *Аналітика і влада*. 2012. №. 6. С. 254-259.
82. Кульчицький С. В., Парахонський Б. О. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: в 3 т. / НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2004. Т.3: Новітній український державотворчий процес. 328 с
83. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. Київ, 2001. 160 с.

84. Кульчицький С.В. Національно-державне відродження українського народу. *Новітня історія України. 1900–2000*. Київ, 2002. С. 576-707
85. Лєдомська С., Ларцев В. Підсумки сертифікатної приватизації в Україні в 1995–2000 рр. *Економіка України*. 2001. № 5. С. 14-22
86. Литвин В. Політична арена України. Дійові особи та виконавці. Київ, 1994. 495 с.
87. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000). Київ, 2000. 360 с.
88. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991—2014): монографія. Чернівці: Книги XXI, 2016. 552 с.
89. Михальченко М., Андрущенко В. Україна розділена в собі: Від Леонідії до Вікторії. Том 1. Київ: ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. 584 с.
90. Михальченко М., Андрущенко В. Україна розділена в собі: Від Леонідії до Вікторії. Том 2. Київ: ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. 556 с.
91. Національна єдність у конкурентному суспільстві: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 288с
92. Нова влада: виклики модернізації / ред. кол.: Ігор Бураковський (голов, ред.) та ін. Київ: КІС: Консорціум незалежних експертів, 2011. 259 с.
93. Офіцинський Р.А. Політичний розвиток незалежної України (1991-2004) в аспекті європейської ідентичності (на матеріалах періодики Заходу) Ужгород: Гражда, 2005. 468 с.
94. Паречина С.Г. Институт президентства: история и современность / Под общ. ред. Е.В. Матусевича. Минск.: ИСПИ, 2003. 163 с
95. Перегуда Є.В. Виконавча влада України: Політико-правові аспекти модернізації: монографія. Київ: Логос, 2013. 408 с.

96. Привалов Ю.О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання. Наукова збірка. Київ: Стилос, 2002. 368 с
97. Пустовойтенко В. Сьома вершина. Київ, 2007. 447 с.
98. Розумний М.М., Степик М.Т., Яблонський В.М. (ред.) Українська політична нація проблеми становлення. Зб. наук. ст. К. : НІСД, 2012. 384 с.
99. Романченко В. Українська екзистенція: війна, журба і пофігізм. Машинопис автора. Джерело: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanchenko_Vitalii/Ukrainska_ekzystentsiia_Viina_zhurba_i_pofihizm.pdf
100. Старків І. М. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі. *Форум права*. 2012. №. 4. С. 859-864
101. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. Наукова доповідь. Київ, 2015. 304 с.
102. Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990-2019). НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 592 с.
103. Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг. Київ, 2006. 578 с.
104. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією. Київ, 2000. 253 с.
105. Чекаленко Л. Ядерні гарантії Україні: лише на папері. *Віче*. 2014. № 7. С. 28-29
106. Чернишевич О. В. Виконавча влада в Україні на рубежі ХХ–ХХІ століть: правовий та історичний аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 1. С. 27-35.
107. Чернишевич О.В. Передумови становлення інституту президентства в Україні: історичний аспект. *Інтелігенція і влада. Серія : Історія*. 2015. Вип. 32. С. 329-342.
108. Ярема В. Президент України та Кабінет Міністрів України в системі формування політичних рішень. *Інституційні зміни політичної*

системи України: оцінка стану, тенденції розвитку. Наукова доповідь / За ред. Г.І. Зеленько. Київ: ІПІЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2014. С.90-134